

‘Wat durven wij in de baan van een tank te zetten?’ vroeg Beatrice de Graaf, hoogleraar geschiedenis, zich af in een van haar columns in *NRC*. Volgens haar stelt de oorlog in Oekraïne ook een vraag aan ons. De man achter deze oorlog wordt, behalve door machtswellust, gedreven door een idee, een absurd maar hardnekkig ideaal. En dus stelt deze oorlog ook een vraag aan ons: wat stellen wij daar tegenover? Wat is ons verhaal? Is dat ‘vrijheid’? En wat is dat dan? Is dat enkel de afwezigheid van dwang? De vrijheid om de nieuwste iPhone of de mooiste vliegreis te kopen? We mogen dan ‘vrij’ zijn, maar waarmee houden we het vol in de ontstellende leegte die ónze huidige cultuur kenmerkt?

Een andere columnist, Esther van Fenema, in *Trouw*, houdt niet op om de áchterkant van die leegte te benoemen. Ze schrijft: ‘Het individu van nu doolt eenzaam rond op zoek naar beloningsprikkels om de peilloze leegte in zijn ziel te dempen. Makkelijk om geld aan te verdienen, ideaal om onder de duim te houden.’ We zijn te hacken, zegt ze: in de leegte van deze tijd zijn we gemakkelijk verslaafd te maken en te manipuleren. De leegte, de vrijheid, blijft niet leeg, maar wordt gemakkelijk door andere machten ingenomen. De verslavende machten staan in de rij. Google en Facebook houden onze aandacht gevangen, getuige de schermpjes waarop we allemaal turen.

Dat is niet iets van nu, van de eenentwintigste eeuw van Silicon Valley. Dat is altijd al zo geweest. Ook in die oeroude tekst van vandaag. Ook de Israëlieten kampen met leegte. Nota bene net na Pasen, na de uittocht. Maar de vleespotten van Egypte zijn ver weg, en nu is ook de grote leider Mozes er niet meer. Er heerst onzekerheid, crisissfeer. Wat gaan we doen? De mensen worden onrustig, boos en bang. Zoals ook nu wanneer we merken dat de mensen die leiding moeten geven, met héél andere dingen bezig zijn dan het besturen van het land. Dat maakt onzeker, en opstandig. En ook wij verlangen, net als de Israëlieten, naar iets tastbaars, iets concreets: een richting, een duidelijke aanwijzing. Een identiteit ook. Niet voor niets heeft de identiteitspolitiek zo’n hoge vlucht genomen in deze tijd. Je kunt je zelfs voorstellen dat mensen terugverlangen naar heel fundamentalistische, duidelijke, godsdienstige leefregels. Naar een religie die precies zegt hoe het zit en hoe je moet leven. Wat een opluchting kan dat ook zijn. Te weten wat je te doen staat. Een duidelijk beeld, een duidelijke norm.

We zijn momenteel verrast en uitermate geschokt door de oorlog in Oekraïne, door de ‘gekke’ van Poetin, gedreven door de idee van een Groot-Rusland - waar alles voor moet wijken. Waarvoor met gruwelijk geweld een land kapot wordt gemaakt. Maar wat stellen wij ertegenover? Wat is ons verhaal, als het er echt op aan komt? Waar doen wij het voor? Shoppen tot je een ons weegt? Werken op een advocatenkantoor om belastingconstructies voor grote bedrijven op te tuigen? Dat is de crisis die met de oorlog óók aan het licht komt: een leegte in onze cultuur die vraagt om nieuwe wegen - wegen die nog maar nauwelijks contouren hebben. Het is vergelijkbaar met een crisis zoals die zich ook in ons persoonlijk leven kan voordoen. Dat je afscheid hebt genomen van een situatie die niet meer past - een baan, een huwelijk, een ideologie, een kerkgemeenschap misschien wel, een geloof - iets beknellend waarvan je bent bevrijd. En vervolgens sta je dan ‘vrij’, maar ook wat eenzaam en koud in de wereld. Een makkelijke prooi voor nieuwe machten die over je willen regeren.

Zo ook de Israëlieten. Bevrijd van die knellende banden van de Egyptische slavernij, staan ze nu in de woestijn. Onzeker. En Mozes is 'm ook al gesmeerd. En in hun angst en verlangen moet er een 'quick fix' komen. 'Maak ons goden die voor ons uitgaan,' daar vragen ze Aäron om. Ze willen duidelijke leiders, met duidelijke taal. Zoals ook wij de afgelopen jaren gezocht hebben naar iets wat ons samenbindt: een nationaal museum, een vlag in het parlement, een identiteit. Iets in die grote leegte dat ons richting geeft en geborgenheid. Een gezamenlijke vijand desnoods. In die zin komt de oorlog in Oekraïne ook wel weer goed uit.

En dan stelt Aäron voor dat ze er dan maar de gouden ringen voor uit hun oren moeten halen. Mannen, vrouwen en kinderen moeten al hun sieraden inleveren. Eerlijk gezegd verdenk ik Aäron ervan dat hij misschien wel hoopt dat ze dát niet zullen willen. Dat beetje goud dat ze nog hebben, dat restje Egyptische sierlijkheid aan hun lijven, dat laatste restje van hun slavenloon - dat zullen ze er toch niet voor over hebben? Maar hij heeft het nog niet gezegd of héél het volk rukt zich de gouden ringen uit de oren. Wat een haast hebben ze! Aäron heeft het goud nog niet omgesmolten tot een gouden kalf, of ze roepen al: 'Dit zijn jouw goden, Israël, die jou hebben doen opgaan uit Egypte!' Hoort u? De taal ('opgaan uit Egypte') is nog de taal van het verhaal van Mozes. Het klinkt nog naar die vreemde God van Abraham, Izaäk en Jakob die het volk weghaalde uit de beknelling van Egypte. Maar de inhoud is volstrekt anders geworden. Niet die vreemde Stem met zijn Tien Woorden van bevrijding staat in het midden - dat visioen van een land waar trouw en recht de dienst uitmaken - maar een stierkalf, gemaakt uit hun eigen sieraden. Het is een beeld dat nota bene uit hun eigen oren voortkomt. Ze hebben een god gemaakt naar hun eigen beeld en gelijkenis. Een projectiescherm voor al hun verlangens. Een verbeelding van wat ze zelf ten diepste belangrijk vinden. Een beeld dat geen lastige vragen stelt, over wezen en weduwen, over gerechtigheid en recht. Met dat beeld in hun midden kijken ze enkel naar zichzelf, naar hun eigen goud, hun eigen idealen. Zoals wij ook eindeloos naar onszelf zitten te kijken dezer dagen, of we wel mooi genoeg op onze selfies staan. Of we wel geliked worden. Of we wel succes hebben.

De nieuwe god van de Israëlieten is dan ook niet voor niets een stierkalf: jong, potent, vitaal. Het symboliseert de wensen en obsessies van de mens. We bewonderen maar al te graag het succes, de jeugdigheid, de vitaliteit. En je kunt je best afvragen wat daar eigenlijk mis mee is. Het is natuurlijk prachtig als het leven succesvol en vruchtbaar en groots is.

Aäron ziet het probleem ook niet echt. Hij probeert er zelfs nog een vroom sausje over te gooien. 'Morgen is het feest voor JHWH,' zo zegt hij, tegen beter weten in. Hij probeert op deze gouden trofee, door mensen gemaakt, de naam van JHWH te plakken. Maar zo'n stier, zo'n succes-god is helemaal NIET zoals JHWH. Die stier weerspiegelt alleen onze eigen obsessies. En voor je het weet is dat stierkalf de maat der dingen geworden. Moet alles wijken voor onze gouden dromen. Dan telt alleen nog alles wat groeit. En letten we niet meer op wat er onder de krachtige hoeven van de stier allemaal wordt vertrapt. Wat er allemaal moet worden opgeofferd aan die gouden dromen. Aan onze obsessies. En dan vergeten we ook dat dat levenloze gouden stierkalf ons niet kan geven wat wij het meeste nodig hebben: liefde, aandacht, bondgenootschap. Een levende stem, een kritische vraag ook. Dat gouden kalf is enkel een spiegel. En onder de gouden hoeven van de stier wordt vertrapt waar het eigenlijk écht om gaat... Even is het feest, even is er de roes van dat grote geweldige ding in hun midden. Maar zal dit de menselijkheid verder helpen...?

Op dit punt van het verhaal krijgen we een scènewisseling. En daar wilde ik het eigenlijk over hebben. De camera draait naar boven en staat nu boven op de berg waar JHWH en Mozes zich

bevinden. Vanaf de hoge berg ziet JHWH natuurlijk wat er in de diepte gebeurt (daarom zit hij zo hoog!). En JHWH wordt woedend als hij ziet wat er beneden gebeurt. 'Ze hebben er niets van begrepen! Heb ik ze daarvoor uit Egypte gehaald, om ze rond een stier-god te laten dansen?! Dit volk moest een ander verhaal hooghouden, de wees en de weduwe tot maatstaf nemen!'

Woedend is JHWH. En velen zullen nu misschien zeggen: daar heb je die jaloerse God van de Hebreeuwse bijbel weer. Maar deze God gaat het niet zozeer om zijn eigen eer. Nee, hij ziet dat zijn geliefde mensen hun bestemming moedwillig mislopen. Die hele bevrijding uit het slavenland Egypte lijkt voor niets te zijn geweest. Vanaf de berg ziet hij ons voor wat wij zijn: mensen die zich laten meeslepen door hun eigen obsessies, door hun eigen gouden goden en idealen. Mensen die zichzelf en anderen de gekste dingen opleggen uit naam van een religie, een ideaal. De aarde gaat eraan kapot. Daarom ontbrandt zijn toorn; hij kan zijn mensen net zo goed vernietigen want ze zijn figuurlijk gezien regelrecht terug naar het slavenhuis, het land van benauwdheid gelopen!

En dan horen we een van de aller indrukwekkendste scènes uit de bijbel. Mozes gaat pal staan voor zijn volk. Hij corrigeert JHWH. Hij wijst op het verbond. JHWH heeft zojuist het volk 'jouw volk' genoemd, maar Mozes zegt: 'Nee, is het niet ook en vooral úw volk?' Mozes maakt het aangezicht van JHWH zacht, zo staat er. Hij zegt: 'Als gij dit volk nu vernietigt, krijgen de Egyptenaren gelijk. Dan heeft een kwade god dit volk misleid en gedood. Keer u toch om!' Het is een indrukwekkende scène. Er is alle aanleiding om het volk op te roepen zich te bekeren. Maar hier wordt God gevraagd zich te bekeren. En JHWH kreeg berouw over het kwaad dat hij gezegd had te zullen doen. Mozes heeft het voor elkaar. Zonder dat ze het daar onder aan de berg in de gaten hebben, is er iemand die voor hen pleit. Iemand die God heeft herinnerd aan zijn eigen naam, zijn eigen verbond.

Buiten hun bubbel om is er een ánder verhaal gaande. Terwijl ze daar, onder aan die berg, geobsedeerd het feest vieren van hun eigen gouden spiegels, en menen dat levenskracht en autonomie het hoogste goed is, leven ze zonder het te weten van die bondgenoot daar op die berg. Misschien is dat wel de boodschap van dit verhaal. Dat we nergens zouden zijn zonder die Ene die ons allang kent, beter dan wij onszelf kennen. Zonder iemand die voor ons pleit. In de roes van succes en in de rat race van ons bestaan vergeten we het zo vaak. Dat onze autonomie een illusie is. Dat we, ook op heel kleinmenselijk niveau, leven van de liefde van anderen. Dat we er niet geweest waren zonder al die mensen die we vaak vergeten: die oma waar je terecht kon als het echt moeilijk was thuis. Die ene oom die je op het spoor zette van een heel andere studie. Die vriendin die er was op het juiste moment. Je ouders die jou in al hun gebrekkigheid toch liefhadden. Iemand die je waste en je billen afveegde. Die leraar die zijn leerling het beslissende duwtje geeft. En ga zo maar door.

In dat verhaal dat synagoge en ekklesia met elkaar delen, horen we van een bondgenoot, midden in de leegte van het bestaan. Hier belichaamd door Mozes, in andere verhalen door die Mensenzoon Jezus. Bondgenoot van mensen zoals u en ik - die zich laten meeslepen door alles wat maar houvast lijkt te bieden in de kaalslag van het leven. Iemand die dat onvermogen van ons kent en voor lief neemt. Midden in de leegte van deze tijd is er die Stem, die ons weghaalt bij al die verslavende machten, bij de stemmen die ons kleinmaken, bij de gevaarlijk gouden idealen waaraan we toch niet kunnen voldoen. Ja, wat durven wij in de baan van een tank te zetten? Waar doen we het voor? Mozes heeft geen alternatief gouden kalf in de

aanbieding - zelfs de stenen tafelen vallen in dit verhaal in gruzelementen. In de kerk hebben we, net als in de synagoge, geen god in de aanbieding om omheen te dansen - ondanks het feit dat de kerk er altijd goed in is geweest om steeds weer enorme gouden kalveren op te richten, richtsnoeren en zedewetten, duidelijke standaarden om anderen de maat te nemen. Maar misschien is mens-zijn in bijbelse zin wel alleen: het uithouden zonder houvast, zonder gouden kalf, in die leegte, met enkel die liefdevolle stem die ons zegt dat we bevrijd zijn uit Egypte. Niet bedoeld als slaaf van onze hang naar succes, maar bedoeld als bevrijde mensen. Moge dat zo zijn.